Р Е Ц Е Н З И Я

на дисертационен труд за придобиване
на образователна и научна степен „доктор”

Автор на дисертационния труд: Полина Пенкова Цокова
Тема на дисертационния труд:”Регионалната политика на българската държава в Благоевградски, Смолянски и Кърджалийски окръг 60-те и 70-те години на XX век”
Научна специалност: 05.03.06 – История на България
Научен ръководител: проф. д.и.н. Димитър Георгиев Гоцев

Рецензент: проф. Любомир Георгиев Огнянов – доктор на историческите науки

Темата за регионалната политика на българската държава през годините на държавния социализъм не е разработване в българската историография. Освен това, тя е подходяща за изследване, тъй като по нея има богат фактологически материал в централните и регионалните архиви. От друга страна, изборът на Благоевградски, Смолянски и Кърджалийски окръг през 60-те и 70-те години на XX век я прави изключително интересна и актуална както поради специфичното място на тези три окръга в икономиката и културата на страната, така и поради международните аспекти на тази проблематика, произтичащи от тогавашните позиции на Югославия и Турция по въпроса за етническата и религиозната принадлежност на населението в тези български територии.А сегашната регионална политика на Европейския съюз още повече изисква изучаването на опита от провеждането на такава политика в отделни страни и отделни региони на континента.

Проучването на регионалната политика на българската държава спрямо посочените три окръга за един двадесетгодишен период е изключително трудна изследователска задача. Според мен, развитието на всеки един от тези окръзи през 60-те и 70-те години на XX век, в контекста на регионалната политика на държавата, може да бъде тема за отделна дисертационна разработка. Също така авторката е била изправена пред опасността или да разгледа развитието на икономиката и културата в Благоевградски, Смолянски и Кърджалийски окръг много подробно, без да го свързва тясно с регионалната политика на държавата в национален мащаб, или пък да тръгне към по-големи обобщения и съпоставки и това да стане за сметка на анализа на конкретните факти и събития в отделните окръзи. Авторката обаче умело и сполучливо е изпълнила поставената цел – да очертае същността и механизмите на регионалната политика, провеждана към Благоевградски, Смолянски и Кърджалийски окръг, и да

покаже в необходимата дълбочина резултатите от нейното практическо осъществяване.

Изборът именно на тези три окръга като предмет на изследването не е случаен. Те се открояват със своя специфика и особености, което ги прави съпоставими в национален и регионален план. Те имат сходна историческа съдба след освобождението на Пиринския край и Родопите от османско владичество през 1912 година, обособяват се като основни средища на македонските българи, българските турци и българите мюсюлмани след 9.09.1944 г., преодоляват едни и същи препятствия в своето икономическо развитие в най-ново време, имат проблеми и трудности в изграждането и утвърждаването на новата духовна култура, включват се по-късно и по-бавно в общия процес на модернизация на българското общество и затова стават приоритетно звено в регионалната политика на държавата.

Хронологическите граници на изследването са добре обосновани от дисертантката. Изложението обхваща регионалната политика спрямо Благоевградски, Смолятнски и Кърджалийски окръг от началото на 60-те до края на 70-те години на XX век, т.е. от териториално-административната реформа през 1959 г. , когато се формират новите окръзи, до следващата подобна реформа през 1977-1979 г., когато се въвеждат селищните системи в страната.

Дисертационният труд на Полина Цокова е написан на основата на много богата документална база. Авторката е използвала всички основни архивни фондове по темата, съхранявани в Централния държавен архив и в регионалните държавни архиви в Благоевград, Смолян и Кърджали. Ползвани са също материали от Архива на Министерството на вътрешните работи, Държавния военноисторически архив – Велико Търново и Държавния архив – Пловдив. Голямо е и количеството на публикуваните документи, на спомените и интервютата, на периодичния печат и справочните издания,на които се опира докторантката в изложението на своя дисертационен труд. Позоваванията на научните изследвания и на краеведческата литература по темата пък показват голямата библиографска осведоменост на дисертантската и нейното коректно отношение към резултатите от проучванията на други автори. Всичко това показва каква огромна изследователска и събирателска работа е извършила докторантката в рамките на 3 години.

Напълно приемлива е структурата на дисертационния труд на Полина Цоково. Той се състои от увод, три глави, заключение, библиография и списък на по-важните съкращения в текста – в общ обем 340 страници. Регионалната политика на държавата спрямо всеки един от трите окръга е разгледана в отделни глави, което е напълно логично. Изложението във всяка глава, чрез обособяването на 4 или 5 параграфа, пък следва приоритетите на регионалната политика – индустриализация и

урбанизация на съответния окръг, развитието на селското и горското стопанство в него, издигане на образователното и културното равнище на населението. Навсякъде в отделните части на изложението на преден план е изведен инвестиционният процес, от който, в крайна сметка, зависи икономиката и културата в региона. В началото и на трите глави са дадени кратки, но точни географски сведения да съответния окръг – каква част от територията на страната заема, колко е броят на населението в него, кои са водещите промишлени отрасли, какви земеделски култури се отглеждат, какво е мястото на горите в развитието на икономиката и т.н.

В първа глава на дисертацията се прави задълбочен анализ на регионалните програми за Благоевградски окръг от началото и средата на 60 –те години на XX век. Особено внимание се отделя на решенията на Политбюро на ЦК на БКП от 16 юни 1960 г. и 2 декември 1963 г., с които се определят насоките на икономическото развитие на окръга и се препоръчва на държавните институции да насочат специални инвестиции за развитието на индустрията в основните селища на окръга – Благоевград, Разлог, Банско, Гоце Делчев, Петрич, Сандански, Якоруда, Белица и други. Тези регионални програми водят до зараждането на такива нови промишлени отрасли в окръга, като машиностроенето и химическата промишленост, и свързване на икономиката на окръга с икономиките на останалите окръзи в страната. Дисертантката добре очертава и главните резултати от изпълнението на първите регионални програми – утвърждаване на промишлеността като основен отрасъл в икономическата структура на окръга, създаване на нови работни места и промяна в обществените нагласи на населението.

С много конкретни факти и цифри е разкрит и процесът на индустриализация и урбанизация в Благоевградски окръг в края на 60-те и през 70-те години на XX век. Дисертантката правилно свързва развитието на регионалната икономика с новите и ясни постановки на БКП по македонския въпрос. Разглеждайки индустриализацията на окръга, авторката показва и ръста на селското стопанство, в което масово навлизат механизацията и новите технологии. А развитието на горското стопанство най-добре е очертано чрез анализа на резултатите от изпълнението на постановлението на Министерския съвет от 10 февруари 1968 г. за развитие и укрепване на Огражденския район на Благоевградски окръг.

Голямо внимание в първа глава на дисертацията е отделено и на изпълнението на мерките, предвидени в постановленията на Министерския съвет от 4 юли 1968 г. и 5 юли 1974 г. за по-нататъшно социално-икономическо и културно развитие на Благоевградски окръг.Те предвиждат увеличаване дела на машиностроенето и химическата промишленост, развитие на хранително-вкусовата, дърводобивната, каучуковата и целулозно-хартиената промишленост, засилване на пътното

и мелиоративното строителство, изграждането на здравни, просветни, и културно-битови заведения и пр.

С приносен характер са и параграфите за регионалната политика в областта на просветата и за родовата памет и историческите традиции в Пиринския край, където се изясняват важни аспекти на образователните и културните процеси в Благоевградски окръг и на културно-историческото наследство в него.

В главата „Смолянски окръг в регионалната политика на българската държава" също се изясняват основни въпроси, отнасящи се до издигането на Смолян като окръжен център и първите инвестиции в окръга. По отношение на тях дисертантката изтъква две тенденции – инвестиции в инфраструктурата на град Смолян и инвестиции в периферните райони, които трябва да бъдат приобщени към придобилата самостоятелност регионална икономика. В тази връзка авторката изтъква, че приоритетни икономически задачи в окръга стават разширяването на рудодобива и дърводобива, изграждането на Доспатската каскада и строителството на Завода за изолирани проводници в Смолян. И в тази част на дисертацията Полина Цокова правилно свързва инвестиционния процес с провеждането на целенасочена политико-идеологическа и културна дейност, насочена към „избистряне на националното съзнание на българите мюсюлмани" и отхвърлянето на старите религиозни практики.

Добре подплатена с фактологически материал е и разработката на проблема за индустриализацията на Смолянски окръг според регионалната програма от 1969 г. Тя предвижда изграждането на 20 нови завода в големите селища на окръга и подобряването на инфраструктурите и комуникациите в района. Този приток на инвестиции осигурява нови работни места и по-високи парични доходи за населението от Средните Родопи. Дисертантката споделя тезата на редица други автори, че през 60-те и 70-те години на XX век сред българите мюсюлмани се извършва „истински цивилизационен скок" , намерил израз в подмяната на приблизително 80 % от сградния фонд в родопските селища, в тяхната електрификация и радиофикация, в асфалтовите пътища и автобусните връзки.

Освен индустриализацията, изложението във втора глава обхваща развитието на търговията и селското стопанство в Смолянски окръг. Тук Полина Цокова стига до верни изводи и обобщения, отнасящи се до снабдяването на селищата с основни хранителни и промишлени стоки и до преструктурирането на съществуващите ТКЗС-та в държавни земеделски и държавни горски стопанства.

В параграфа за културата в Смолянски окръг през разглеждания период също са разработени редица нейни измерения – насърчаване на фолклора и театралното изкуство, нарастващ интерес към кинопрожекциите и радиопредаванията, активна читалищна дейност,

развитие на музейното дело, изследване на историята на отделните селища и т.н.

Образователните институции в окръга също са намерили достатъчно място в изложението. Дисертантката разглежда развитието на образованието в контекста на провежданата регионална политика, като акцентува на изпълнението на решението на Секретариата на ЦК на БКП от 17 юли 1970 г. „за по-нататъшно подобряване на работата за националното осъзнаване и патриотичното възпитание на българите с мохамеданска вяра.”

В трета глава централно място е отделено на ролята на постановлението на Министерския съвет от 1 юли 1970 г. „за по-нататъшното социално-икономическо и културно развитие” на Кърджалийски окръг. И тук дисертантката свързва неговото изпълнение с осъществяване на „действена работа по класово-партийното възпитание на трудещите се”, които в основната си част са български турци. Освен това в тази част на дисертационния труд е наблегнато и на някои от социалните аспекти на провежданата регионална политика – особено в областта на образованието и здравеопазването.

Дисертантката е привела ярки примери за специализацията на Кърджалийски окръг в рудодобива, цветната металургия и електродобивната промишленост. Като нови индустриални отрасли се налагат машиностроенето и металообработването. Освен на дейността на Оловно-цинковия и Авторемонтния завод в Кърджали авторката се е спряла и на развитието на промишлеността в Крумовград, Момчилград, Ивайловград, Джебел и Ардино. Като специфичен момент в развитието на икономиката на окръга е изтъкнато изнасянето на някои промишлени производства и дейности от развитите градове в изоставащите селища.

В параграфа за селското и горското стопанство не е пропуснато да се подчертае, че емблема на Кърджалийски окръг става тютюнът и поради това на този въпрос се спира на няколко места в изложението.

Решението на Политбюро на ЦК на БКП от 28 януари 1964 г. „за подобряване на партийната работа сред населението с мюсюлманско вероизповедание повишаване жизнения стандарт на българските турци” предлага провеждане на специфична политика и в духовната сфера. Дисертантката е разкрила всички по-важни страни на тази политика, като е посочила, че през 60-те и 70-те години на XX век в Кърджалийски окръг функционират десетки образователни и културни институции, които допринасят за духовното израстване на населението в този край на страната.

Като цяло дисертационният трудна Полина Цокова е успешен дебют в българската историческа наука. Дисертанката е изпълнила поставената си цел и е постигнала резултати, които напълно отговарят на изискванията за един монографичен труд в областта на съвременната българска история.

Тя е направила сполучлива съпоставка между това, което се предвижда в регионалните програми, и това, което е постигнато при тяхното изпълнение, като е изтъкнала и главните трудности при тяхната реализация. Използвани са и подходящи сравнения между трите окръга относно тяхното икономическо и културно развитие през 60-те и 70-те години на XX век.

Към дисертационния труд на Полина Цокова имам следните по-важни критични бележки и препоръки.1. Би могло в заглавието на дисертацията хронологическите граници на изследването да бъдат конкретизирни по-точно, а именно: 1959-1980 г. /вместо 60-те и 70-те години на XX век/. Това означава, че долната граница ще бъде сведена до края на 50-те години,когато се създават новите окръзи, а горната граница ще съвпадне с края на седмия петгодишен план, когато се отчита усвояването на планираните капитални вложения през „петилетката"/1976-1980 г./, а това както е подчертано многократно в дисертацията, е основен механизъм на регионалната политика на държавата. Използваният фактологически материали в трите глави на труда дава основание за такова конкретизиране на хронологическите граници на изследването.

Прави впечатлени също така, че на няколко места в дисертационния труд /особено в последните параграфи на главата/ се надхвърля горната хронологическа граница и се дават конкретни примери и от първата половина на 80-те години.

2. В изложението на дисертационния труд не е достатъчно откроена ролята на местните ръководители при подготовката и реализацията на отделните регионални програми, а това има голямо значение при планирането на капиталните вложения за съответния окръг.Именно от обосновката на исканията , както и от инициативността и настойчивостта на местните партийни и държавни ръководства зависи в немалка степен дали ще се приемат едни или други техни предложения. От тях също зависи и изпълнението на утвърдените вече програми. Затова не е излишно да се отбележат някои от имената на първите секретари на окръжните комитети на БКП и на председателите на изпълнителните комитети на окръжните народни съвети и да се даде известни оценки на тяхната работа по реализацията на регионалните програми..

3. Дисертантката точно посочва датите и номерата на решенията на Министерския съвет или на Политбюро и Секретариата на ЦК на БКП, отнасящи се и до регионалната политика, но не е винаги намира точното заглавие на тези документи и не отбелязва за някои от тях дали са самостоятелни партийни или правителствени актове, или са съвместни постановления на ЦК на БКП и Министерския съвет на НРБ.

4. В дисертационния труд са допуснати и някои неточности от различен характер, например:

-брошурата „Историко-политически справки по македонския въпрос” е издадена от Института за история при БАН през ноември 1968 г., а не в началото на с.г. /с.51/;

-решенията на Министерския съвет не са „относително нова форма”, които се вземат „най-често по вътрешно-организационни въпроси”/с. 15/ .Наред с постановленията и разпорежданията и те спадат към основните форми на актове на Министерския съвет. Издават се от както има правителства в следосвобожденска България. В Конституцията на НРБ от 1947 г. /чл. 65 те дори са изведени на преден план /наред с разпорежданията/, а в Конституцията на НРБ от 1971 г. /чл. 104/са поставени наравно с постановленията и разпорежданията;

- на с. 20 би трябвало да се допълни,че формираните през януари 1959 г. 30 окръга по-късно са намалени на 28;

- в библиографията от групата „Публикувани нормативни актове и документи” би трябвало да бъдат прехвърлени в особените други групи вестниците „Държавен вестник” и”Известие на Президиума на Народното събрание” /към „Периодичен печат”/, мемоарните книги на ЕВГ. Головински, Ат. Далчев, Г. Данаилов и П. Дюлгеров /към публикувани спомени и интервюта”/, а монографията на Й. Баев „Военно-политическите конфликти на България след Втората световна война” – към „Изследвания”.

Посочените бележки и препоръки не засягат основните достижения на дисертантката и не променят и не променят високата ми оценка за нейния десертационен труд. Смятам, че с него се прави значителен принос в българската историческа, наука и затова предлагам на членовете на научното жури да гласуват положително за придобиване на образователната и научна степен „доктор” от Полина Пенкова Цокова.

София, 7 юли 2011 г. Рецензент:

/проф. д.и.н. Любомир Огнянов/